

Кинебас В. П., студент,
Юридичний факультет, Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ
Науковий керівник: Галабурда Н. А., к.ю.н., доцент

СУТНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В Україні, як і в будь-якій іншій країні, є досить широка сфера державної діяльності, де в ім'я інтересів суспільства досить часто доводиться вдаватися до певного обмеження основних прав і свобод особи. Це сфера боротьби із злочинністю, що охоплюється трьома взаємопов'язаними галузями права – кримінально-процесуальним, кримінальним і кримінально-виконавчим. На сьогодні особливо гостро стоїть питання про можливість і допустимість обмеження основних прав людини у сфері дії кримінально-процесуального права, оскільки в кримінальному провадженні діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду не може бути повноцінною, якщо вона не має у своєму арсеналі різноманітних засобів впливу на поведінку суб'єктів, які залучаються до даного провадження, можливості обмеження конституційних прав людини у випадках, передбачених законом.

При вчиненні злочину існуючий баланс між владними повноваженнями держави і свободою людини порушується на користь держави, а точніше на користь органів, які провадять досудове розслідування та здійснюють правосуддя, оскільки в цих умовах вони мають можливість більшою мірою контролювати поведінку певних осіб, установлювати фактичну заборону на реалізацію визначених конституційно закріплених прав і свобод. Це може бути виправдано лише за однією метою – захист інших, більш важливіших, прав і свобод людини.

Загалом термін «обмеження» в сучасній українській мові тлумачиться як: «правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії тощо» [1, с. 643] або «установлювати певні межі чого-небудь; зв'язувати щось обмежувальними умовами, лімітувати». Крім того, слово «обмежити» означає «поставити в які-небудь рамки, межі, визначити якими-небудь умовами, а також зробити менше, скоротити обсяг чого-небудь». У теорії держави та права юридичні обмеження розуміють як установлені законом вилучення з правового статусу громадянина в силу певних обставин, які посягають на свободу й інтереси особистості, проте завжди мають превентивний характер, застерігають від можливих несприятливих наслідків як суб'єктів, щодо яких діють обмеження, так і інших осіб [2, с. 83].

Сама специфіка кримінального процесу полягає в тому, що і відхід від гуманістичних засад, і ліберальне ставлення до злочинності призводять до обмеження прав людини (як обвинуваченого, так і потерпілого), а також інтересів усього суспільства. Переважно процедура розслідування і її регламентація – це конкуренція прав і інтересів потерпілих і підозрюваних (обвинувачених), інтересів особи і суспільства: будь-яке положення (правило) процедури розслідування, будь-який захід, що проводиться в процесі кримінального судочинства, або захищає інтереси потерпілого, і тоді обмежує права особи, яка притягається до відповідальності, або забезпечує захист (збільшує його ступінь) прав підозрюваного (обвинуваченого) і відповідно зменшує міру захисту прав і інтересів потерпілого, інтересів суспільства [3, с. 11-12].

Метою обмежень конституційних прав громадян у кримінальному провадженні є захист основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави.

Обмеження мають певні ознаки: 1) стримування інтересів суб'єктів та водночас задоволення суспільних інтересів в охороні і захисті; 2) використання переважно примусових заходів; 3) зменшення обсягу можливостей, свободи, а таким чином і прав людини до певного «граничного» стану; 4) спрямованість на охорону суспільних відносин, індивідуальної і колективної свободи.

Підстави правомірного обмеження прав і свобод – це встановлені в передбаченому законом порядку фактичні обставини, ознаки яких перераховані в законі, за наявності або обґрунтованому припущенні про виникнення яких законодавець уповноважує слідчого на ухвалення рішень і застосування правообмежуючих дій.

Проаналізувавши Конституцію України можна зазначити, що фактичними підставами обмеження прав і свобод людини в кримінальному провадженні є:

- нагальна необхідність запобігти злочинові чи його припинити, тобто обмеження права на свободу та особисту недоторканність (ч. 3 ст. 29), а також з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи;
- невідкладні випадки, пов'язані з врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину – обмеження права на недоторканність житла (ч. 2 ст. 30);
- запобігання злочинові – обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31).

То що ж таке обмеження конституційних прав у кримінальному провадженні? Обмеження конституційних прав людини у кримінальному провадженні слід розуміти як передбачене кримінально-процесуальним законодавством звуження обсягу гарантованих Основним законом держави прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, свідка з боку суб'єктів, які провадять досудове розслідування та здійснюють правосуддя [4, с. 319].

Суть цього визначення та практичне використання правомірного обмеження конституційних прав полягає у тому, що це не применшення, не дискримінація, не порушення прав і свобод людини і громадянина, а це зменшення обсягу прав, що надаються, і свобод. При цьому будь-яке обмеження прав і свобод людини і громадянина засновується на законі, повинно мати легітимну ціль та бути необхідним для суспільства. Будь-яке втручання повинно бути вибіркоким, а не загальнопошуковим. Нормативні акти, навіть відомчого рівня, а тим більше не оприлюднені чи таємні, не лише не можуть встановлювати будь-яких обмежень прав і свобод людини, а й регулювати порядок і підстави їх застосування, умови, межі, строки та інші суттєві ознаки цих обмежень. Щодо цього В. В. Кальницький слушно зазначив, що чим суттєвіші обмеження конституційних прав громадян, тим вище має бути рівень обґрунтованості таких дій [5, с. 9].

Загалом проблема боротьби зі злочинністю має вирішуватися шляхом трьох взаємопов'язаних компонентів: законодавчого встановлення допустимого обмеження прав людини; створення механізму контролю за вживанням заходів, які передбачають обмеження прав людини; діяльності інститутів, які забезпечують захист та відновлення порушених прав.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусол]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Русско-украинский словарь терминов по теории государства и права / под ред. Н. И. Панова. – Х.: Укр. юрид. академия, 1993. – 164 с.
3. Бахин В. О соотношении прав личности и методах борьбы с преступностью / В. Бахин, Н. Карпов // Закон и жизнь. – 2004. – № 8. – С. 9-15.
4. Назаров В.В. Конституційні права і свободи громадян у кримінальному провадженні – обмеження чи порушення? / В.В. Назаров // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2008. – Вип. 11. – С. 318-324.
5. Кальницький В. В. Следственные действия по УПК РФ : учеб. пособие / В. В. Кальницький. – 2-е изд, испр. и доп. – Омск : Омская академия МВД России, 2003. – 288 с.